AN’NAVIY GRAFIKANI O‘RGANISH MUAMMOLARI

Namozov Bahram Xudoyshukurovich

Kamoliddin Behzod nomidagi MRDI
Amaliy grafika va badiiy fotografiya
kafedrasi katta o‘qituvchisi S.f.f.d.(RhD)
https://doi.org/10.5281/zenodo.17217261

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola O‘zbekiston grafikasini o‘rganish va mavjud muammolarning tahlili bo‘lib, grafikaning hozirgi kundagi holati tarixi ta’limdagi jarayonlar hamda yaratilayotgan imkoniyatlarni o‘z ichiga oladi. Grafikaga hissasini qo‘shgan ma’lum va mashhur ijodkorlar tomonidan yaratilgan san’at asarlari ilmiy tahlil qilingan.

KALIT SO‘ZLAR

san’at, portret, grafika, ijod, chiziq, tasvir, rassom, rang, ta’lim, badiiy.

ПРОБЛЕМЫ В ИЗУЧЕНИИ ТРАДИЦИОННОЙ ГРАФИКИ

Намозов Бахрам Худойшукурович

Старший преподаватель кафедры прикладной графики и художественной фотографии Государственного института искусств имени Камолиддина Бехзода, доктор искусствоведения

АННОТАЦИЯ

Данная статья представляет собой исследование графики в Узбекистане и анализ существующих проблем, современного состояния графики, истории учебных процессов и созданных возможностей. Произведен научный анализ произведений искусства, созданные известными художниками, которые внесли неоценимый вклад в графику Узбекистана.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

искусство, портрет, графика, творчество, линия, изображение, художник, цвет, образование, искусство.

THEORETICAL ISSUES IN DEFINING THE CONCEPT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN CORPORATE LAW (PPP)

Namozov Bahram Khudoyshukurovich

Senior Lecturer, Department of Applied Graphics and Artistic Photography, Kamoliddin Behzod State Institute of Fine Arts, Ph.D. (RhD)

ABSTRACT

This article is a study of graphics in Uzbekistan and an analysis of existing problems, the current state of graphics, the history of educational processes and the opportunities created. Works of art created by renowned and renowned artists who have contributed to graphics have been scientifically analyzed.

KEYWORDS

art, portrait, graphics, creativity, line, image, artist, color, education, art.

Ҳозирги дунёда санъат ва маданиятнинг ўрни ва аҳамияти ортиб бормоқда. Улар ёш авлодни ватанга муҳаббат, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялашда асосий флагман бўлиб хизмат қилади.

Санъатга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш учун давлат, ҳукумат, жамоат ва нодавлат ташкилотлар томонидан жуда самарали ишлар олиб борилмоқда. Улар қаторида: Ўзбекистон Бадиий академияси, Ўзбекистон Бадиий академияси ҳузуридаги рассомлар ижодий уюшмаси, Ўзбекистон театр арбоблари уюшмаси, Ўзбекистон журналистлари ижодий уюшмаси, Ўзбекистон ижодкорларини қўллаб-қувватлаш “Илҳом” жамоат фонди [1] ва бошқалар.

Мисол учун, 1997 йилда Ўзбекистон Бадиий академияси ташкил этилиши билан санъат ривожида янги босқич бошланди. Ушбу ташкилот миллий ва халқаро миқёсда турли кўргазмалар ўтказилишига ҳисса қўшганлиги сабабли, бу республикамиз рассомларига ижодий ракурси диапазонини (миқиёсини) кенгайтириш имконини берди. Тарихий мавзуларга оид кўплаб ижодий ишлар тайёрланди ва миллий тарих билан боғлиқ воқеаларга бағишланган асарлар яратилди.

Тасвирий санъат соҳасида Ўзбекистоннинг ўтмиш ва ҳозирги ривожланишини акс эттирувчи янги портретлар ва композициялар пайдо бўлди.

Ушбу йўналишда олиб борилаётган ишларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш мақсадида республикамизда таълим олаётган талабаларнинг ижодий салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратилган. Аммо ҳали олдинда таълим олаётган талабаларнинг ижодий ривожланишига тўғридан-тўғри таъсир қиладиган кўплаб ишлар мавжуд.

Улар жумласига:

- талабаларнинг санъатнинг барча турларига оид республика ва халқаро тадбирларда фаол иштирокини ташкил этиш;
- уларнинг ижодий салоҳиятини мақсадли ва изчил ривожлантириш;
- талабаларга ўзини намоён қилиш ва ўзини ифода этиш имкониятларини бериш;
- талабаларнинг олий ўқув юрти, олий ўқув юртлариаро, республика ва халқаро миқёсдаги турли тадбирларда иштирок этишини назорат қилиш;
- бошқа олий ўқув юртлари билан, корхоналар билан ва ички ва жаҳон санъатининг ривожланишига салмоқли ҳисса қўшган одамлар билан учрашувлар ташкил этишни ўз ичига олган узоқ муддатли режалаштириш.

Шу сабабли республикамизда амалга оширилаётган кенг кўламли чора-тадбирларнинг изчил амалга оширилиши ёш авлоднинг ривожланиши билан боғлиқдир. Уларнинг ўз соҳаси бўйича мутахассис бўлиб шаклланишида касбни тўғри танлаш муҳим роль эгаллайди. Бу факт ҳозирча ҳамма жойда ижобий ҳал этилмаган. Ота-оналар ёки яқин қариндошлар ҳали ҳам боласини юрист, бизнесмен ва бошқа нуфузли касбни танлашга ундаш ҳолатлари мавжуд. Гарчи болаларнинг потенциал ижоди ва истаги уларни санъат вакили сифатида касбий ривожланишига ёрдам беришлари кераклигини айтиб турса ҳам.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда миллий рангтасвир санъатида графиканинг янги турлариниг ривожланишига компьютер графикасининг саноатга жадал кириб келиши, рекламалар, анимация ва кино санъати усталари, дизайнерлар фаолиятида компьютер графикаси имкониятларидан кенг фойдаланиш, замонавий форматдаги ижодкорларни етакчи IT мактаб ва студияларида қайта ўқитишга мўлжаллаган студиялар фаолиятини жадал ривожлантиришга эътибор қаратилмоқда. “Замоннинг ўзи талаб қилаётган илм-фан, инновация, IT ва ақлий меҳнатга асосланган бошқа соҳаларни жадал ривожлантиришга устувор аҳамият қаратяпмиз” [2]. Компьютер технологияларнинг соҳага кириб келиши натижасида пайдо бўлган графика санъатининг янги турлари, услубларини тизимлаштириш, рассомлар ижодида графика услубларининг ўзига хос бадиий хусусиятларини аниқлаш, тажрижий ривожланиш босқичларининг асосий йўналишларини белгилаш долзарб аҳамият касб этмоқда.

НАЗАРИЙ ҚИСМ

Узоқ замонлардан бери ижодий зиёлилар вакиллари ўртасидаги санъат Ўзбекистоннинг бошқа санъатлари орасида етакчи ўринни эгаллаб келган.

Тасвирий санъат тарихи шуни кўрсатадики, замонавий Ўзбекистон ҳудудида санъатнинг барча турларининг анъаналари ривожланган. Ҳар бир даврда инсоннинг маънавий олами, воқелик, табиат санъатда аниқ акс эттирилган.

Маданият ва санъат орқали Ўзбекистон бугунги кунда дунё учун очиқдир, унга ўзининг кўп асрлик тарихи ва миллий маданиятини намойиш этади. Замонавий шароитда глобал геосиёсий таркибий ўзгаришлар билан тарихий ва маданий парадигма талабаларга касб танлаш ва касбий тайёргарликка жуда масъулиятли муносабатда бўлишга имкон берди.

Бугунги кунда санъат вакилларига ижод эркинлиги берилди. Санъатнинг барча бадиий йўналишларини ривожлантириш ва такомиллаштириш имкониятлари кенгаймоқда. Баҳолаш мезонлари ўзгартирилди, асосан улар шахсий тажрибалар, санъаткорларнинг фикр-мулоҳазаларига асослана бошладилар. Бу Ғафур Абдураҳмонов, Алишер Аликулов, Чингиз Ахмаров, Қутлуғ Башаров, Баходир Жалолов, Малик Набиев, Жавлон Умарбеков ва бошқа истеъдодли рассомларнинг Темур ва Темурийлар давридаги тарихий шахслари портретларини яратишига олиб келди.

Йиллар давомида Заратуштра, Тўмарис, Алпомиш, Спитамен ва бошқа халқ қаҳрамонлари тасвирлари билан графикалар яратилди. Ўзбекистон тасвирий санъати, хусусан, Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Қўқон, Хива, Қарши ва бошқа миниатюрачиларнинг асарларида намоён бўлди.

Тарихдан маълумки, буюк маърифатпарвар, шоир, файласуф, хаттот, астроном Аҳмад Дониш рассом истеъдодига эга эди, бу унинг сақланиб қолган суратлари ўз аксини топган. Улар орасида Абдуқодир Бедилнинг «Тўрт элемент» қўлёзма нашри учун тайёрланган «Шоир ва рассом» миниатюраси ҳам бор. Шарқнинг яна бир таниқли маърифатчиси Заҳириддин Муҳаммад Бобур раҳбарлик фаолияти билан бирга дам олиш вақтида расм чизишни яхши кўрар эди. Бундай мисоллар бизнинг республикамиз тарихида жуда кўп.

Ўзбекистонда графикани ўрганиш муаммоси нуқтаи назаридан шуни таъкидлаш керакки, ушбу мақсадга эришиш учун график рассомларининг босиб ўтган йўлларини тарихий нуқтаи назардан тушуниш керак.

Ушбу муаммони ҳал қилиш учун графика санъати илмий мактаби, фалсафа ва унинг ривожланишининг асосий йўналишларини пайдо бўлиши феноменини ва унинг ривожланишининг асосий тенденцияларини тушуниш, илмий тадқиқотларни ташкил этишнинг турли шаклларини, уларнинг жамиятнинг амалий эҳтиёжлари билан боғлиқ самарадорлигини ва замонавий шароитда қўллаш самарадорлигини баҳолаш керак.

Янги маданий ва тарихий воқелик, қадимги ва ўрта асрларга оид кўплаб рисолаларга асосланган бўлиб, уларда, одатда, санъат ёдгорликларининг ҳиссий-шахсий, ҳиссий тавсифлари, бадиий ижоднинг ахлоқий-этика тамойиллари ва бадиий асарларни яратишда техник услублар баён этилган.

Бундан келиб чиқиб, графика ривожланиши билан боғлиқ бўлган, ўрганиш объекти санъатнинг турли хил турлари бўлган архитектура, ҳайкалтарошлик, расм ва халқ санъати билан боғлиқ бўлган ҳодисалар бизнинг эътиборимизга олинади. Ўзбекистонда санъатнинг ушбу йўналишини шакллантириш ҳақида гап кетганда, график ишларнинг услубияти, методологияси ва технологияси тамойилларини тушуниш, шахслараро алоқалар орқали ва ушбу анъаналарни қўллаб-қувватловчи муассасалар (музейлар, илмий-тадқиқот институтлари) ва малакали кадрлар тайёрлашга мўлжалланган ўқув муассасалари иштирокида авлодлар ўртасидаги узвийликни кўрсатиш керак.

Тадқиқотнинг географик кўлами ҳақида гап кетганда, шуни таъкидлаш керакки, бизнинг ишимиз жараёнида асосий эътибор Ўзбекистон графикасини ўрганишга қаратилган. Гарчи Марказий Осиё минтақаси нуқтаи назаридан бизнинг республикамиз ўз тарихи давомида турли хил давлат тузилмаларининг таркибига кирган, турли маданий анъаналарга таъсир кўрсатган бўлсада, у шу билан бирга ўз маданиятининг барқарор қадриятларини сақлаб келган.

Ўрта Осиё санъатини ўрганиш нафақат санъатшунослар, балки филологлар, тарихчилар, меъморлар, этнографлар, археологлар томонидан олиб борилди. Уларнинг ҳар бири ўзига энг яқин бўлган методологияни ушлаб, унинг элементларини Ўрта Осиё санъатшунослигининг шаклланаётган услубиятига киритди.

Ўрта Осиё санъати ҳақидаги ғояларни ривожлантиришда этнографлар ҳал қилувчи роль ўйнаган. Архитекторлар меъморчиликни ўрганишга ўз ҳиссаларини қўшдилар. Филологлар ва тарихчилар бадиий қўлёзмаларни шарҳловчилар сифатида чиқишди. Археологлар қадимги Шарқ қатламини, антик даврни ва эрта ўрта асрларни аниқладилар, маҳаллий миллий маданиятларнинг чуқур илдизларини белгиладилар. Шундай қилиб, графикани ўрганаётганда, ўзбек илмий санъат мактабининг генезисини дастлабки бинолардан тортиб то шаклланишигача, биринчи мустақил намоён бўлиш пайтидан бошлаб ҳозирги кунгача кузатиб бориш керак.

«Графика» атамаси юнонча «graphtin» феълидан келиб чиққан бўлиб, бу ўйиш, тирнаш, ёзиш, чизиш деган маънони англатади. Дастлаб, бу атама фақат ёзув ва хаттотликка нисбатан ишлатилган. Аммо XIX аср охири - XX аср бошларида, саноат полиграфия жадал ривожланаётган бир пайтда, графика каллиграфик жиҳатдан аниқ, конраст чизиқли нақш сифатида ишлатила бошланди. Бу китоб ва журналларда фотомеханик кўпайтириш учун энг қулай эди. Шунда графика чизиқ, қора ва оқнинг

контрастига асосланган санъат деб белгиланди. Кейин графика ҳақидаги бу тушунча рассомлар томонидан тасвирий санъатнинг янги усулларини жорий этиш ва асарлар яратиш, уларнинг илҳоми ва дунёга нигоҳи орқали бошқарилиб кенгайди.

Графика - бу тасвирий санъатнинг бир шакли бўлиб, у шу жумладан сурат ва босма расмларни бадиий асар санъатига [3] асосланган ҳолда, ўзларининг визуал воситалари ва экспресив қобилиятлари, яъни тасвир тонал нюансларни келтириб чиқарадиган чизиқлар, штрихлаш ва доғлар ёрдамида яратилганидир.

Графикада ранг ҳам қўлланилиши мумкин, аммо у ёрдамчи визуал восита ҳисобланади. Шундай қилиб, графиклар кўпинча бир хил ранг билан ишлайди (масалан, тушь ёки қалам ёрдамида), шу билан графиканинг асосий материали бўлган қоғознинг оқ ёки қора юзасининг контрасти билан контур чизиғида уч ўлчовли тасвирлар яратилади. Худди шу воситаларнинг комбинацияси ёрдамида тонал нюанслар яратилиши мумкин.

Тасвирнинг энг кенг тарқалган ажралиб турадиган хусусияти тасвирланган объектнинг маконга бўлган муносабатидир, бунда яратишдаги муҳим ролни қоғоз фони ўйнайди ёки В.А.Фаворскийнинг сўзлари билан айтганда “оқ варақ ҳавоси” [4].

Маконий ҳислар нафақат варақнинг расм билан қопланган жойларида, балки рангли қатлам остида пайдо бўладиган қоғоз фонида ҳам яратилади.

Бунда варақ текислиги билан боғлиқ график тасвир табиатан текисдир. Графика катта эркинлик ва мослашувчанлик билан фазовий ва текислик даражасида фарқ қилади. Графика ҳажмли-фазовий қурилишнинг пухталиги, ҳикоя қилинишига қизиқиш, натурани чуқур ўрганиш, мавзунинг тузилишини очиб бериш билан тавсифланади.

Ҳозир график-рассом томошабиннинг тасаввурига мурожаат қилган ҳолда, ўзининг тезкор таассуротлари, предметнинг белгиланиши ёки унга ишора этилиши билан чеклаб қўйиши жуда муҳимдир. Шу билан бирга, тўлиқлик ва лаконизм бадиий ифода этишнинг асосий воситаларидан биридир. Графикадаги тасвир сиғими кўпинча бадиий воситаларни, мажозий ифодали метафораларни жамлаш орқали эришилади. Шу сабабдан, графикада, тугалланган композициялар билан бир қаторда, натура бирламчи чизмалари, бадиий суратлар, ҳайкаллар ва архитектура эскизлари бадиий қийматга эгадир.

Графика тасвирни кескин ўткирлаштириш қобилияти график сатира ва гротескнинг кенг тарқалишига олиб келди. Графикада материалларнинг фактураси, графика техникаси ва усулларининг ўзига хос хусусиятлари фаол роль ўйнайди.

Мақсадга кўра қуйидаги график турлари ажратилади:

* дастгоҳ графикаси;
* китоб графикаси;
* газета ва журнал графикаси;
* амалий графика;
* плакат.

Босма графиканинг дастгоҳли асарлари, улардан кенг фойдаланиш имконияти, шунингдек декоратив сифатлари туфайли интерерларни безашда кенг қўлланилади.

Графикани қўллашнинг асосий йўналишларидан бири - бу китобдир. Расм ва миниатюра кўп жиҳатдан қўлёзма китоб, гравюра ва литография босма китоб билан боғлиқ. Китоб графикаси нафақат расмларни, балки муқовалар, винеткалар, ички безаклар ва китоб безатишининг бошқа элементларини яратишни ҳам ўз ичига олади. Газета ва журналлар графикасига даврий нашрларни безаш бўйича ишлар киради.

Амалий графика реклама ва саноат графикасига ***бўлинади***.

Реклама графикаси вивескалар ва реклама воситаларини (буклетлар, флайерлар), шунингдек айдентикани, яъни фирма стилини ишлаб чиқишни ўз ичига олади.

Саноат графикаси банкнотлар, почта маркалари, қадоқларни ишлаб чиқишни ўз ичига олади. Кўпинча реклама ва саноат вазифалари ўзаро кесишади ва синтезланади. Масалан, маълум бир маҳсулот учун қадоқлаш дизайнини яратиш.

Плакатлар графикаси афишалар ва реклама тахталарини ҳам ўз ичига олиши мумкин.

Техникага кўра, графика сурат ва босма графикага ***бўлинади.***

Сурат графика санъатининг энг анъанавий тури бўлиб, унинг келиб чиқишини палеолит, антик даврдаги ғор расмларида кўриш мумкин, бу ерда тасвирнинг асосини чизиқ, силуэт, рангли доғлар эгаллайди.

Сурат вазифалари бадиий расм чизиш вазифалари билан кўп ўхшашдир ва улар орасидаги чегаралар шартлидир: акварель, гуашь, пастель, темпера ҳам расм, ҳам график асарларни яратишда ишлатилиши мумкин.

Босма графика ҳозирги вақтда нафақат республикамизда, балки дунёнинг барча мамлакатларида тез тарқалмоқда. Ушбу турдаги графика тежамкорлиги, юқори сифати ва самарадорлиги учун турли жанрдаги асарларни лойиҳалашда жуда қулай ҳисобланади.

Графика асарларининг таниқли вакилларидан бири сифатида, таниқли ўзбек рассоми Ўрол Тансиқбоевни келтириш мумкин. Унинг дастлабки асарлари асосан кўмир ва қалам билан бажарилган. Тансиқбоев асарларида миллий ҳаётни, табиатнинг барча тафсилотларини ва хусусиятларини акс эттириш истаги сезилади: яшовчилари билан ўтовлар, туялар карвонлари, тоғлар ва водийларнинг манзаралари.

Ўзбекистон графика санъатининг яна бир таниқли вакили Уста Мўмин эди. У К. Малевичнинг шогирди эди. Россияда таълимни битиргач, дастлаб Самарқандда ишлади, кейин Тошкентга кўчиб ўтди ва Ўзбекистон халқ маданияти билан уйғунлашиб энг йирик графика устаси бўлди. Унинг машҳур «Каштадўзлар» (Вышивальницы) график чизмаси тушь билан ишланган.

Бугунги кунда ёш рассомлар орасида Ўзбекистоннинг таниқли графика рассомлари ижодини давом эттиришни истаганлар кўп ва улар ўзларининг ноёб ижодий ишларини яратмоқдалар. Улар республикамиз санъат хазинасига қуйилади ва баркамол ёш авлод тарбиясига ҳисса қўшади.

ХУЛОСА

Ўзининг кўп асрлик тарихи давомида Ўзбекистон графика санъати бойиб борди ва бугунги кунда график рассомлар, бошқа ранглардан фойдаланмаган ҳолда, оқ ва қора рангларнинг чизиқлари, штрихлари ва контрастларидан фойдаланмоқдалар.

Графика кенг миқёсда функциялар, турлар, жанрлар ва бадиий воситаларга эга, улар биргаликда дунёни тасвирлаш ва образли изоҳлаш, график рассомнинг ҳис-туйғулари ва фикрларини ифода этиш учун улкан имкониятлар яратади.

Графиканинг замонавий ҳаёт билан алоқаси ва замонавий шароитда ушбу санъат турига очилган имкониятлар график жиҳатдан янги ижодий ишларнинг пайдо бўлиши учун шароит яратади.

Шундай қилиб, Ўзбекистон санъатида мутлақо янги, илгари мавжуд бўлмаган санъат турлари ва жанрлари ривожланиб, катта ютуқларга эришди. Улар орасида жаҳон санъатининг ажралмас қисми бўлган Ўзбекистон графика санъатини алоҳида таъкидлаш мумкин. Унда республикамиз халқларининг асл маиший ҳаёти, бетакрор табиати, замондошларнинг руҳи ва тасвирлари акс этган.

Ўзбекистон Бадиий академияси раиси Акмал Нуриддиновнинг сўзларига кўра, ҳар қандай жанрдаги рассомнинг асарлари мавзуга ўзига хослик, ҳиссиёт, фалсафий қарашларга эга бўлиши керак. Агар рассом кўзлари билан эмас, балки ўз қалби билан чизса, у ҳолда томошабин асарнинг барча энергияси, гўзаллигини ҳис қила олади.

Биз Ўзбекистон халқ рассомининг бу фикрига қўшиламиз ва ишонамизки, бугунги кунда Ўзбекистонда графика санъатининг тарихий ривожланиши муаммоларини ўрганиш назарий ва амалий жиҳатдан долзарбдир, чунки ҳар бир график-рассом санъатда ўзига хослик ва такрорланмаслик йўлини тутиши керак.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 августдаги “Ўзбекистон ижодкорларини қўллаб-қувватлаш «Илҳом» жамоат фондини ташкил этиш тўғрисида” ги қарори // Халқ сўзи. – Т., 2017. – № 157 (6811). – 19 август. – С. 1, 4.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o‘ttiz ikki yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi//https://president.uz/oz/lists/view/6637
3. Сейтхалилов Э.А., Рахимов Б.Х., Маджидов И.У. Педагогик луғат - справочник. – Т.: Суғдиёна, 2011.
4. mgup.bekreneva.com/favorskiy1. htm (Мурожаат санаси: 15.09.2025).